

**ZWARTE
TROTS,
WITTE
SCHAAMTE?**

Peter Verlinden

ZWARTE TROTS, WITTE SCHAAMTE?

Over kolonialisme en racisme

Sterck & De Vreese

© 2020 Peter Verlinden | Uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Boekverzorging: Elgraphic

Omslagfoto: © Peter Verlinden

ISBN 978 90 5615 599 5

NUR 680 | 695

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vernieuwvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

www.peterverlinden.be

peterverlinden@telenet.be

Voor Matteo, Celina en Petro
die zullen opgroeien
in onze nieuwe veelkleurige wereld.

Inhoud

Over kolonialisme en racisme: het begin 9

'Wit over zwart' 11

Zwart over wit 13

Van Kongo-Vrijstaat tot het onafhankelijke Congo 21

De bezetting 23

Kongo-Vrijstaat 27

Rood rubber 29

Het prekoloniale Kongo 35

De doden door de koning 37

Het einde van Kongo-Vrijstaat 43

Belgisch-Kongo 45

De principes van de kolonie 48

Het einde van de kolonie 64

Het drama van de kolonialen 67

De moord op Lumumba 74

Moet België zijn verontschuldigen aanbieden? 82

Voorwaarden voor excuses 86

Belgische excuses? 99

Meer dan excuses 94

Moeten de standbeelden van Leopold II verdwijnen? 99

Congo op school 100

Monumenten om te blijven 107

AfricaMuseum 110

**Wat moet er dan gebeuren met Zwarte Piet, met ‘les
noirauds’ en andere erfenissen met koloniale wortels?** 114

Nog meer zwart 121

**Zijn de Congolezen zelf wel ‘gedekoloniseerd’ of zijn hun
eigen leiders misschien de nieuwe kolonisatoren?** 126

**Ten slotte: is kolonialisme de moeder van het racisme van
vandaag?** 136

Perceptie en realiteit 144

Kolonialisme en racisme 147

Epiloog 150

Bibliografie 154

Over kolonialisme en racisme: het begin

Meer dan dertig jaar geleden

Als jonge dertiger ben ik onverwacht woordvoerder geworden van de Belgische minister van Ontwikkelingssamenwerking. Ik kom uit wat nu de 'witte wereld' genoemd zou worden, opgegroeid in een grotendeels residentieel dorp aan de rand van de Kempen. Ik herinner me niet dat ik in mijn kindertijd ooit een man, vrouw of kind van niet-traditionele Vlaamse afkomst ontmoet heb.

Op de lagere school, in de 'grote stad' Mechelen, zijn de meest exotische klasgenootjes van ... Nederlandse afkomst. Dat vroeg al genoeg wederzijdse aanpassing. Op de behoorlijk elitaire middelbare school, het atheneum in de bossen van Keerbergen, ontmoette ik voor het eerst een jongen met een andere huidskleur dan de vale blanke waar wij allen aan gewoon waren. Savio is rank en slank en bruin en met voorsprong de beste basketter van de 'grote jongens'. Hij zat enkele jaren hoger dan ik en het was dus ondenkbaar dat ik ook maar een paar woorden met hem zou uitwisselen. Wij, de kleintjes, keken naar hem op, ook letterlijk.

Van de universiteitsjaren in Leuven herinner ik me vooral het exotische van een pizza bij Da Tonio in de Muntstraat en een enkele zwarte eeuwige student, of zo leek het toch, die her

en der opdook in een aula vol onwennige Vlaamse ‘bleukes’. Dat waren de jaren zeventig van de vorige eeuw. In al die tijd had geen enkele geschiedenisleraar of universiteitsprofessor mijn medestudenten en mij wegwijs gemaakt in het koloniale labirint. De vroegere kolonie kenden sommigen onder ons via een bevriende of familiale nonkel pater dan wel tante nonneke, of uitzonderlijk omdat ze er zelf geboren waren en als klein kind naar België teruggekomen waren om nu met vage tropische herinneringen de Belgische kilte te doorstaan. Ikzelf heb geen enkele familiale koloniale connectie en bij ontstentenis van een katholieke opvoeding ook geen missionaire verwanten. Afrika bleef een mysterieuze exotische plek, vaagweg bekend van enkele verwijzingen in stripverhalen of in de safarireportages van Marc Sleen, die dus meer deed dan Nero tekenen.

Nog eens tien jaar later pas word ik voor het eerst geconfronteerd met ‘Belgisch-Afrika’. Op het kabinet van de onervaren Volksunie-minister (de partij is inmiddels verdwenen) André Geens vinden zowel enkele ervaren koloniale ratten elkaar – de mannen die Belgisch-Kongo, dan wel Ruanda-Urundi, of allebei, nog persoonlijk meegemaakt hebben – als de al even herkenbare bebaarde soixante-huitards van de Derde Wereld-beweging, een enkele uitgetreden pater erbij, oprecht geëngageerd voor een betere wereld met meer respect voor Afrikanen, latino’s, Aziaten. Kortom, wereldburgers. Al ging het wel om twee generaties van wereldburgers: zij die de koloniale tijd nog actief hadden meegemaakt en daar hun lessen uit getrokken hadden en zij die een nieuwe wereld voor ogen hadden met dikwijls een meer romantische kijk op het exotische van die vreemde culturen. Toch vonden zij elkaar op die plek, in de entourage van de minister, die zelf zijn weg moest zoeken in de ontwikkelingswereld, hoog in een karakterloos torengebouw achter het Brusselse Noordstation. De

discussies laaiden daarbij soms hoog op. De immer bedachtzame minister gebruikte zijn gezag om zo wijs mogelijk beslissingen te nemen. Toch werden de bruggen tussen die twee generaties 'wereldburgers' nooit opgeblazen. De 'kolonialen' en de 'derdewereldactivisten' vonden elkaar telkens weer. Het werd mijn opdracht om hun gezamenlijke beslissingen uit te leggen aan de dikwijls veel meer ervaren journalisten en andere belangstellenden die geregeld mee reisden naar de landen waar de minister samenwerkingsakkoorden ging afsluiten, de facto vooral in Centraal-Afrika, het vroegere 'Belgisch-Afrika'. Zo lanceerden we het begrip 'welbegrepen eigenbelang', als het gaat om investeringen in ontwikkelingssamenwerking met Belgisch belastingsgeld. We verdedigden de redenering dat de ontwikkeling van het Zuiden op termijn de vlucht naar het Noorden zou afremmen. Over het koloniale verleden en een eventuele morele of zelfs economische schuld tegenover de vroegere gekoloniseerde landen werd niet of nauwelijks gesproken, noch binnenskamers, noch aan de onderhandelingstafels over de samenwerkingsakkoorden met de betrokken landen.

'Wit over zwart'

Dertig jaar later realiseer ik me wel dat in die jaren geen enkele Afrikaan, Aziat of latino deel uitmaakte van het topkader van de Belgische ontwikkelingssamenwerking, noch op het niveau van de administratie, noch op het ministeriële kabinet. Het visionaire nieuwe hoofd van de communicatiedienst op de administratie, wijlen Paul Ghijsels, stond er wel op om het voortaan over 'samenwerking' te hebben met 'het Zuiden', en niet langer over 'ontwikkelingssamenwerking', wars van elk paternalisme en zeker van het oud-koloniale superioriteitsgevoel. Toch bleef die zuiderling een grote onbekende, ver weg, waar het tropisch-

heet en vochtig was en wij, noorderlingen, af en toe neerstreken, de goedgevulde geldbuidel in de hand. Tegelijk herinner ik me zeer scherp het respect voor de Afrikaanse partners bij de meest ervaren kabinetsleden. Zelden klonk er twijfel over een mogelijk gebrek aan dossierkennis of een tekortschietend intellectueel niveau. Harde woorden over corruptie en wanbeleid, zeker, maar niet vanuit persoonlijke, raciale of etnische tekortkomingen, wel omdat het politieke systeem in het betrokken land verrot was en het slechtste in de mens, elke mens, boven liet komen. Zelden ving ik een onvertogen woord op over 'de zwarte' vanwege het 'zwart-zijn'.

En dan kwam 'Wit over Zwart'

Half december 1989 was de tentoonstelling geopend in het Tropenmuseum in Amsterdam: 'Beelden van zwarten in de Westerse populaire cultuur', gebaseerd op de collectie Negrophilia, zoals dat dertig jaar geleden nog heette, van de Stichting Cosmic Illusion Productions (Amsterdam), met teksten op basis van een diepgaand wetenschappelijk onderzoek door de socioloog en antropoloog Jan Nederveen Pieterse. 'Mijn minister' had me de opdracht gegeven in Amsterdam te gaan kijken en mijn advies te geven: zouden we deze tentoonstelling naar België halen? Ik zag wat ik in mijn hele schoolleven en universitaire bestaan nooit gezien had. In die tijd kon Amsterdam zijn tijd ver vooruit zijn. Mishandelde slaven, zwarten voorgesteld als apen, Afrika als het toonbeeld van 'primitiviteit', Congolezen met afgehakte handen, de mythe van de blanke superioriteit in Zuid-Afrika (ruim een jaar voor de vrijlating van Nelson Mandela en de afschaffing van de apartheid), de opgestoken vuisten van de Black Power-beweging op de Olympische Spelen in Mexico (1968) ... Een wereld ging voor me open. Mijn advies

klonk ietwat overmoedig: ja, dit moeten we doen. De oud-koloniaal op het ministeriële kabinet krabbelden wat terug, de tiers-mondisten voelden zich gesterkt, zij het ietwat onwennig, want zelfs voor hen bleek dit gedurfd. Mijn kompaan aan het hoofd van de communicatiedienst maakte gretig het nodige budget vrij. Zovele jaren later verdenk ik hem ervan dat hij een brede grijns op het gezicht gekregen moet hebben toen de ministeriële opdracht daarvoor binnenviel.

België en Vlaanderen waren dertig jaar geleden nog niet klaar voor die andere kijk op 'wit over zwart', op raciale verhoudingen, op de discussies over stereotypen, over Zwarte Piet, blackfaces ... kortom, voor een debat over het alledaagse racisme. Maar we hielden stand, zelfs al toonden de massamedia nauwelijks enige belangstelling. We waren collectief onze tijd toen te ver vooruit.

Zwart over wit

Dertig jaar later is eindelijk een nieuwe generatie debaters opgestaan. De jonge Afrikaanse diaspora neemt nu het woord, de erfgenamen van de Négritude-beweging van de jaren vijftig en zestig, zelfs al zijn weinigen zich bewust van die erfenis. De meesten zijn in Europa geboren of heel jong hierheen gekomen, met hun ouders of als adoptiekinderen. Velen kennen hun geboorteland nauwelijks, behalve van wat hun ouders erover vertellen, eventueel van af en toe een familievakantie, of van de vele verhalen die circuleren in de massamedia en op sociale media. Weinigen hebben de geschiedenis grondig bestudeerd. Sommigen kennen hun moedertaal niet meer. Een kleine minderheid stort zich actief op het eigen verleden en dat van de familie, inclusief de huidige leefsituatie in het moederland.

De afgelopen pakweg twintig jaar begonnen die 'zwarte Bel-

gen' zich geleidelijk te verenigen, dikwijls in zeer lokale organisaties, al dan niet aanleunend bij bestaande kleine ontwikkelingsorganisaties met projecten in Afrika, de zogenoemde Vierde Pijler. Zij engageren zich voor 'het goede doel' in hun land van herkomst, dikwijls het grote Congo maar ook elders in Afrika. Tegelijk starten zij verwante projecten op in hun nieuwe Europese moederland, meestal rond integratie en racisme. Hun woordvoerders zijn meestal hoger geschoold, tegelijk politiek actief en zo eisen zij hun plaats op in het debat over het koloniale verleden en het hedendaagse racisme. Zij publiceren standpunten, tot in de klassieke media, lanceren zich op de sociale media, nemen deel aan debatten, lobbyen bij politieke partijen en voeren af en toe actie op straat, zoals voor een Lumumba-plein of het afbreken van de standbeelden van koning Leopold II, die zij beschouwen en benoemen als 'de volksmoordenaar' ten tijde van Kongo-Vrijstaat. Hun verhalen zwepen de discussie over het koloniale verleden weer op en dwingen de betrokken instellingen om een standpunt in te nemen of op z'n minst behoedzaam te manoeuvreren als het gaat over de voorstelling en beoordeling van het koloniale verleden. Zo werd de herinrichting van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, voortaan modieuzer het 'AfricaMuseum' genoemd, een fascinerende evenwichtsoefening tussen de meer dan een eeuw oude museale traditie van de leopoldistische verering en de gloednieuwe trend om elke vorm van kolonialisme te veroordelen als louter racistisch en in het belang van de kolonisator. Een jaar na de heropening hebben de meest mondige jonge zwarte Belgen zich nog niet verzoend met het compromis.

De kloven tussen oud-kolonialen en nu ook hun kinderen, tiers-mondisten van destijds en hun opvolgers, Afrikaanse diasporajongeren, geëngageerde vrijwilligers voor 'de Afrikaan-

se zaak', betrokken academici en journalisten ... ze lijken met de jaren alsmaar breder en dieper geworden. Dertig jaar geleden grommelden oud-kolonialen en tiers-mondisten wel eens tegen elkaar rond de vergadertafel van het ministeriële kabinet en nog meer in de wandelgangen, maar ze bleven *on speaking terms* en legden samen adviezen voor aan de minister, die tot geen van beide kampen behoorde. Vandaag lijkt een open debat onder al wie zich betrokken voelt bij het Afrikaanse heden en vooral gezamenlijke verleden bijna onmogelijk geworden en zeker tussen oud-kolonialen en diasporajongeren. Een televisiereeks als 'Kinderen van de kolonie' (Canvas, 2018) heeft die tegenstellingen daarenboven onnodig opgepoekt. Op een selectieve manier werd het verschil in visie op het koloniale verleden tussen de verschillende betrokkenen uitvergroet en de historische context van die tijd werd veel te beperkt en soms ronduit foutief voorgesteld.

Daarover gaat dit boek: over het verleden kolonialisme en het hedendaagse racisme, over de botsing tussen de zwarte trots en de witte schaamte en dus over het schier onmogelijke gesprek over het gezamenlijke verleden, dat zonder enige twijfel na vandaag ook morgen en overmorgen zal voortleven.

Het vertrekpunt is de historische realiteit van het kolonialisme en het koloniale systeem en meer specifiek de manier waarop dat ingevoerd werd in de Belgische koloniale en mandaatgebieden: de huidige Democratische Republiek Congo, Rwanda en Burundi. Met de ogen van de eenentwintigste eeuw naar de realiteit kijken van het einde van de 19de en de eerste helft van de twintigste eeuw, het blijft een riskante onderneming. Binnen een halve eeuw zullen ongetwijfeld onze nakomelingen ook weer harde oordelen vellen over de internationale politiek van vandaag. Hoe zeker zijn we over onze hedendaagse inzicht-